

GÂNDIREA MITOLOGICĂ ȘI GÂNDIREA LOGICĂ: STUDIU COMPARATIST DIN PERSPECTIVA SEMIOTICĂ ȘI EDUCAȚIONALĂ

*Valentin Cușcă, conf. univ., dr.,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*

MYTHOLOGICAL THINKING AND LOGICAL THINKING: A COMPARATIVE STUDY FROM A SEMIOTIC AND EDUCATIONAL PERSPECTIVE

*Valentin Cușcă, PhD, Assoc. Prof.,
“Ion Creanga” State Pedagogical University of Chisinau,
ORCID:000-002-8205-7179
valentin.cusca@gmail.com*

CZU: 81'22+39

DOI:10.46727/c.v3.24-25-03-2023.p136-141

Abstract. The article highlights the fact that the mythological age is, historically, inevitable, as a semantic polysemy of the language, as a metaphor, an allegory, a paranomy, i.e. a “disease” of the soul and “language”. The idea is argued that mythological thinking as a symbolic form, awakens the cognitive and aesthetic fantasy of man, the allegorical, empirical perception of reality. Later, philosophy, oriented towards theoretical knowledge, appropriate to objective reality, will reorganize thinking by applying logical structures to language and, thus, will make it possible to know scientific truth. Comparatively, the specifics and stages of the evolution of mythological thinking and logical thinking, their historical role in the evolution of knowledge, education and self-knowledge of man as a social, rational and moral being are examined.

Key concepts: Thinking, language, semiotics, mythological thinking, logical thinking, semantic polysemy

Începem studiul cu o comparație generală, în ceea ce privește natura/esența celor două fenomene enunțate în titlul articolului. Adică, ce trăsături au ele comune și prin ce se deosebesc? *Comun* ele au un element formativ foarte important – *limbajul*. Atât gândirea mitologică, cât și cea logică se constituie ca formă și funcționează semantic datorită limbajului, semiotic vorbind, datorită semnelor lingvistice (cuvintelor, propozițiilor și frazelor), flexibilității simbolice și caracterului creativ al limbii. Iar limba, precum se știe, este materialul intelectual al gândirii. Deci, și mitul, și logica sunt forme ale gândirii exprimate, materializate lingvistic. Iar acum prin ce se deosebesc ele? Gândirea mitologică și cea logică au și trăsături esențiale distincte: *mitologia* utilizează, după conținut, un *limbaj alegoric, metaforic, ambiguu, incert*, care lasă spațiu semantic pentru interpretări aleatorii, subiectiviste; *gândirea logică*, în schimb, aplică un limbaj terminologic și semantic *strict determinat*, bazat pe principii și reguli, utilizează *noțiuni definite, judecăți* formulate logic corect, *adecvate* după valoarea de adevăr conform realității. Astfel, gândirea logică nu lasă loc pentru interpretări fanteziste ale termenilor și judecăților, încorsetând gândirea în limitele structurilor logice, create cu scopul întemeierii adevărului cunoștințelor. Părintele logicii este considerat geniul antichității elene – Aristotel [1], dar sunt importante și contribuțiile, la acest capitol, ale lui Socrate și Platon. Mitologia este, în bună parte, o creație populară, cu toate că și-au adus contribuția la crearea ei și o serie de filosofi, dar mai ales literați – Heraclit, Școala pitagoreică, Homer [7], Eschil [6] și mulți alții.

După evocarea trăsăturilor generale, care sunt și esențiale, ne vom referi în continuare, preponderent, la analiza particularităților *specifice* ale acestor două mari entități spirituale cognitive, particularități care caracterizează identitatea lor prin *distincție*. În calitate de teme conceptuale și sursă pentru această analiză comparativă, ne vor servi remarcabilele lucrări –

Filosofia formelor simbolice, vol. II, *Gândirea mitologică* [4] a cunoscutului filosof german Ernst Cassirer și geniala operă, deja menționată, a lui Aristotel, *Organon*, precum și viziunile unor autori ai logicilor non-standard din epoca modernă și post-modernă.

În prefața la volumul *Gândirea mitologică*, Cassirer pornește de la constatarea faptului că filosofia științei și idealismul din secolul al XVIII-lea supune unei critici aspre gândirea mitologică, plasând-o practic în sfera inexistenței. Și doar *curentul romantic* din prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin contribuția filosofului Schiller, a poezilor Goethe, Byron și a altora, iar la români, ceva mai târziu Eminescu au reabilitat mitul, readucându-l în sistemul filosofic și literar. Astăzi (prima jumătate a secolului XX), consideră Cassirer, gândirea mitologică este acceptată doar „ca un curent psihologic și psihologist” [4, p. 7]. Mitul există, în acest sens, „ca o iluzie subiectivă, ca un iluzionism” [4, p. 8], continuă autorul vizat. În acest context, mitul nu este un fapt științific și este lipsit de conținut, dar este o expresie a spiritului și necesită o *metodologie* specială în analiza și evaluarea conceptelor mitologice. Cassirer, fidel idealismului neo-kantian, afirmă că lumea, înainte să fie percepută de conștiință ca o mulțime de lucruri și ca un complex de calități empirice, „a fost pentru conștiință o mulțime de forțe și efecte mitologice” [4, p. 10]. De aceea filosofia acelor timpuri de început a avut multe conexiuni de natură cognitivă cu mitul. De exemplu, constituirea principiului filosofic al *existenței* (arhe) are multiple similitudini cu viziunea psihologistă despre *începuturi*, în mitologie. De aceea, mitul este înțeles și explicat prin transferarea sa în limbajul noțional al filosofiei populare fie ca ceva speculativ, fie natural, științific, fie ca un adevăr. Astfel, la *începuturi*, filosofia are conexiuni cu mitologia, atribuindu-i calitatea de formă inițială, preștiințifică a cunoașterii. Ulterior, aproximativ odată cu apariția *Metafizicii* lui Aristotel [2], când filosofia contemplă deja lumea conceptual, ca un întreg, are loc delimitarea de mitologie. Rămâne, însă, incontestabil faptul că, inițial, lumea a fost percepută ca o lume a mitului, astfel că mitul a exercitat funcția de penetrare cognitivă a realității și tendința spirituală de structurare a ei de către conștiință.

E. Cassirer consideră că filosofia *formelor simbolice* depășește forma alegorică de percepere a realității. În cadrul acestei teorii filosofice, de natură semiotică și simbolică *constructivă*, noțiunea generală și fundamentală este deja nu „*cunoașterea*”, ci spiritul, identificat cu „*cultura spirituală*” și cultura, în general, în opoziție cu natura. Astfel, procesul istoric, în esență, constă în „autoeliberarea omului”, iar filosofia culturii are scopul de a identifica structurile spirituale care determină evoluția istorică. Filosofia efectuează o interpretare a mitului cu scopul stabilirii a ceea ce este necesar ca o categorie arhetipală a realității și depășire a stării de incertitudine accidentală. Această metodologie nouă, consideră autorul, este similară trecerii de la *politeism* la *monoteism*, care instalează o *mai mare ordine* și determinare a realității în conformitate cu legile gândirii și cele ale adevărului. În acest sens, nu poate fi negat faptul că mitul reprezintă un adevăr istoric, pe care mulți îl neagă, și asta pentru că atmosfera în care se naște mitul este o atmosferă care întruchipează mersul firesc al evenimentelor. Această înțelegere a mitului, a conștiinței mitologice este „filosofia mitului” [4, p. 15]. Ea este cauzal legată de natura umană, ca factor cauzal al evoluției ei.

Conexiunea cognitivă a conștiinței mitologice cu conștiința logică se realizează prin faptul că mitul reprezintă un progres în cunoaștere, de la „forma obiectivă”, existențială, spre forma simbolică a conștiinței umane în tiparele corespunzătoare a noțiunilor logice de timp, spațiu, cauzalitate, relație. În această ordine de idei, mitul este legat istoric, ontologic, gnoseologic cu limbajul, arta și religia. Epoca mitologică este inevitabilă în evoluția istorică a omului ca o *polisemie semantică* a limbii, o metaforă, o paranomie, adică o „boală a sufletului și a limbii”. Mitul a generat în evoluția sa timpurie o fantezie estetică, magia creativă a cuvântului, conștientizarea relației Eu-lui cu lumea. În gândirea mitologică procesul obiectivării este invers, adică este rezultatul *gândirii empirice pure*, și nu a gândirii teoretice. Gândirea mitologică stabilește o relație dintre lucru și reprezentare, fără a efectua o analiză, o sinteză și o generalizare inte-

gratoare, adică nu este aplicat arsenalul gândirii logice. Cu alte cuvinte, din punct de vedere mitologic, existența lumii este un „vis”, o poveste, iar fenomenele alegorizării sau ale analogiei mistice sunt mecanismele creării realității mistice. Convenționalul devine, astfel, realitate mistică. *Dumnezeu*, împreună cu alte zeități, este supra puterea reală, ce reprezintă imaginația creativă a gândirii mitologice, care topește realul în sfera conștiinței imaginative. De exemplu, umbra, care este asociată cu esența identificată a unei persoane, cu *sufletul* ei etc.

Comparativ cu gândirea logică, în cea mitologică lipsește *funcția analitică* și categoriile generale ale cunoașterii, ce țin de *obiect, cauzalitate și acțiune*. Astfel, mitologic se crede că anume privighetoarea aduce primăvara etc. Acționează o rețea de relații aleatorii care „argumentează” reprezentarea alegorică, înlocuind legile generale ale existenței și argumentării logice întemeiate pe legile gândirii. Este o logică primitivă, asociativă. Lumea este percepută imaginar, fără conținut și structurată fragmentat, având o semnificație magică, și nu logică. Nu este conștientizată distincția dintre cantitate și calitate, cauză și efect etc.

Referindu-se la categoriile ce țin de particularitățile gândirii mitologice [4, p. 18], Cassirer indică faptul că noțiunile individuale ale unei clase $A - x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$, de exemplu, un pom, alt pom etc., la început au fost *totemizate*, nefiind percepută noțiunea generală de pom (A) sau o noțiune la fel generală, dar ca o relație dintre parte (mai mulți pomi) și întreg – pădure. Chiar și cu așa trăsături specifice alogice, Cassirer consideră, pe bună dreptate, că „mitul este o contemplare intuitivă ce se află la temelia gândirii discursive” (abstracte, logice, mijlocite de limbaj n.n.) [4, p. 75]. Această constatare nu exclude faptul că tabloul mitologic al lumii este opus celui teoretic, care face o distincție clară între *adevăr și vizibil*, între *subiectiv și obiectiv*, între *reprezentativ și adevăr esențial*, între *logic și alogic*. A ști, a cunoaște înseamnă, în viziunea realistă a lui Aristotel, o mișcare de la senzații la percepții, iar mai apoi, de la reprezentare prin cuget și opinie spre gândirea abstractă, mijlocită de limbaj [3]. E drept că Aristotel s-a preocupat mai puțin de rolul esențial al limbajului în cunoaștere, cu toate că a susținut, deja în epoca antică, caracterul semiotic al limbii [2].

Cassirer, în context cognitiv, are o viziune idealistă și consideră că *forța spirituală* urmează să distingă între real și ireal, natural și supra natural, între individual și general. Lucrul spiritului are drept scop final, într-o asemenea viziune, structurarea constructivă și exprimarea prin limbaj, în mod esențializat, a formelor cunoașterii întemeiate logic. Acest lucru nu poate fi pus la îndoială, doar că într-o atare viziune rămâne oarecum „neobservat” punctul de pornire al cunoașterii – experiența sensibilă. Prin acest efort al spiritului, spațiul mitologic, fictiv și lipsit de conținut, poate fi umplut cu lucruri și fenomene și astfel transformat într-un spațiu și timp real. Este o viziune semiotică și idealistă prin care spiritului i se atribuie un rol constructiv al realității, de parcă omul n-ar mai trăi în realitatea fizică, ci numai în cea simbolică. Din punctul de vedere, exclusiv, al *realității spirituale* așa și este, doar că această realitate nu este absolut independentă de realitățile materiale ale existenței umane, ci, în multe privințe, este determinată de ele. Nu poți nega că dezvoltarea culturii unei țări depinde, în bună parte, de condițiile ei economice și sociale, inclusiv de libertățile civice, de tot ceea ce constituie fundamentul ei existențial (5). Lucian Blaga vorbea, în acest context, printr-o asociere directă cu natura, despre valoarea paradigmei simbolice existențiale geografice și spirituale românești, gen *deal-vale*.

Ca rezultat final al acestui efort spiritului constructiv, în concepția lui Cassirer, se constituie cinci elemente ale existenței: „forma, senzația, reprezentarea, acțiunea și conștiința” [4, p. 75]. Deci, nu senzația provoacă o reprezentare, precum spune Aristotel, ci înseși aceste forme senzoriale ale cunoașterii sunt un produs al activității creatoare a spiritului constructivist. Aceasta este viziunea idealismului simbolic, constructivist, astfel că realitatea cognitivă este construită prin comunicare spirituală cu realitatea fizică. Această construcție are, dialectic vorbind, caracter contradictoriu, se manifestă dual: ca bine și rău, frumos și urât, mare și mic, ca început și sfârșit etc. În concluzie la metamorfozele comparatiste ale mitologiei și logicii, enunțare anteri-

or, rezultă că gândirea mitologică generează cunoașterea logică și provoacă acțiunea conștientă a omului.

Reflectând la subiectul *mitul ca formă a vieții*, Cassirer afirmă clar că „nu este corect considerat că Eul a preexistat formării conștiinței mitologice” [4, p. 87]. Identificarea Eu-lui are loc în cadrul evoluției conștiinței mitologice, a constituit un scop al ei. Astfel s-a constituit unul din *elementele cognitive* ale mitologiei. Acest lucru s-a produs prin corelația dintre reprezentările „intern” și „extern”, Eu și realitatea, la început neconștientizate, iar mai apoi prin diseminare conștientizată. Tot în procesul cunoașterii mistice, simbolice, s-a cristalizat și noțiunea de *suflet* ca o proprietate internă a Eu-lui, ca ceva personal. Acest suflet determină voința, capacitatea de înțelegere, măsura și acțiunea subiectului, ceea ce ulterior va sta la baza construcției sale logice, de structurare și înțelegere discursivă a realității și propriului Eu. În context mitologic se conștientizează și fenomenul scurgerii timpului, deosebirea dintre viață și moarte, elementele *conștiinței morale*, se înfiripează principiul metodologic al cunoașterii de sine, disocierea dintre obiectiv, subiectiv și spiritual. Factorul construcției interne este activitatea atât în sens fizic, cât și spiritual. Această activitate a devenit formativă pentru om, materializându-se ulterior în structurile raționale, logice ale cunoașterii, interacțiunii cu realitatea socială, inclusiv prin activități educaționale.

Un alt element important constituit în cadrul conștiinței mitologice este *cultul*, care mai dăinuie și în societatea modernă, uneori moderat (personalități și stiluri artistice, moda, publicitatea, etc.), alteori categoric (personaje religioase, dictatori politici, militari etc.). Cultul apare la perceperea lumii în formă mitologic – religioasă. El se asociază pe parcursul epocii respective cu diverse personaje emblematice, care sunt stăpânii diverselor domenii existențiale ale naturii și societății, de exemplu, în lumea antică elenă – Zeus, Hera, Poseidon, Dionisie, Artemis etc. Cassirer consideră, în acest sens, că „cultul este o relație activă prin care omul comunică cu divinitatea” [4, p. 120]. De la narațiune spre un anumit tip de *comportament*, cultul exploatează *reprezentarea* și este porțița de intrare în aspectul său „obiectiv”. Cultul este funcțional prin jertfă – *daruri, rugăciune*. Jertfa este un mijlocitor între om și divinitate.

Dialectic vorbind, mitul este o formă spirituală mereu în acțiune și evoluție. În acest proces istoric, funcțiile creative ale conștiinței mitologico-religioase contribuie la transformarea ei în conștiință logică, reglementată de structuri logice, mediate semiotic în comunicare de structurile limbajului.

În încheiere, vom examina, rezumativ, care sunt etapele istorice și sferile asociate și distincte ale cunoașterii și ale activității practice ale omului, care transformă conștiința mitologico-religioasă în cunoaștere și gândire logică, fapt ce duce la ordonarea gândirii și orientarea ei spre cercetarea adevărului științific:

- Conștientizarea lumii imaginilor ca o etapă importantă a cunoașterii. Imaginea încă nu este percepută ca un semn distinctiv al naturii.
- Închinarea unui cult natural sau în imagini, iar ca produs spiritual, formarea încrederii, credinței ca valoare umană.
- Apariția și dezvoltarea limbajului ca mijloc de comunicare a stărilor sufletești prin sunete articulate.
- Corelația stărilor sufletești cu realitatea, prin care este generat spiritul de reflectare *adecvată* (ulterior, în gândirea logică de reflectare adevărată sau falsă) a realității.
- Crearea valorilor culturale primitive: desene rupestre, figuri sculptate ale unor personaje mistice sau umane, chipuri de animale etc.
- Formarea noțiunilor de existență naturală și experiență senzorială (senzații, percepții și reprezentări), ceea ce astăzi este numită în gnoseologie, prima treaptă a cunoașterii.

- Conștientizarea la o treaptă avansată în gândirea mitologică a distincției dintre *conținut* și *formă*, *cantitate* și *calitate*, intuind prioritatea formei ca expresie lingvistică, imagini desenate sau sculptate etc.
- Apariția unor abilități intelectuale de reflecție teoretică prin exprimarea unor opinii, predicții, care încă nu erau evaluate logic ca valoare de adevăr.
- Utilizarea mai aprofundată a limbii în comunicare generează apariția unei categorii logico-lingvistice importante așa ca *semnificația* și conștientizarea conținutului obiectiv ca valoare de adevăr a expresiilor lingvistice.
- În perioada târzie a gândirii mitologico-religioase se atestă o avansare spre înțelegerea *sensului* și structurarea formală (logică) a realității prin limbaj și cultură.
- Și, la finalul acestei evoluții istorice, cognitive, diseminarea între *forma* și *conținutul* gândirii și exprimarea lor prin relația triadică: *sunet* (stare sufletească) – *semn* (cuvânt, propoziție) – *referent* (obiect, fenomen, relație). Acest fapt constituie trecerea la etapa *gândirii abstracte*, materializată în *logica aristotelică*, ce cuprinde teoria noțiunilor, teoria judecării (interpretări) și teoria raționamentului (întemeierea adevărului cunoștințelor), axate pe legi și reguli prestabilite axiomatic sau prin definiție.
- Metamorfozele istorice ale paradigmei – *omul, ființă rațională* și transformarea ei, în secolul XX, în paradigma – *omul ființă simbolică* are drept consecință instaurarea superiorității spiritului asupra rațiunii. De aceea, triada semantică, menționată anterior, se modifică în următoarea formă: *semnificat* (purătorul semnificației) – *semnificant* (semnificația și sensul, propriu-zise) – *interpretator* (subiectul cunoscător). Rolul decisiv în această nouă triadă îi aparține interpretantului, care, cu ajutorul limbajului, devine constructorul realității umane simbolice, numită și *umwelt*, sau *semiosferă*. Într-un un fel de *post-scriptum*, ținem să menționăm că mitul, ușor voalat, este omniprezent și în epoca post-modernă, cea a globalizării și tehnologizării. În confirmarea acestui fapt pot fi invocate, cel puțin, cinci argumente, ușor discutabile, desigur:
 - Astfel, cunoscutul filosof român Constantin Noica ne vorbește despre existența a *șase maldii* ale spiritului, inclusiv cel românesc, cu vădită coloratură mitologică: lipsa generalului (catholită); lipsa individualului (todetită); degradarea generalului (horetită); degradarea individualului (ahoretie); refuzul individualului (atodetită): refuzul generalului (acatholie) [8]. Aceste boli țin de o percepere deplasată a realului și nu se înscriu strict în canoanele gândirii logice.
 - Limbajul, cu toate rigorile logice aplicate, rămâne cu „rămășițe” ale mentalității mitologice: conotații mistice, polisemie, ambiguitate, semnificații contextuale etc., fapt ce lasă mult spațiu liber pentru interpretările subiective [5].
 - Intuiția, cu misticul ei metodologic și probabilistic, este frecvent utilizată în detrimentul gândirii logice discursive, considerându-se că are o mai mare creativitate și flexibilitate bazată pe imaginație.
 - Tehnologizarea excesivă limitează rolul omului în luarea unor decizii, în situații extreme, în domeniul militar, politic, situații de crize economice, sociale și climatologice. Paradoxal, dar, în asemenea situații, ne aflăm, cel puțin parțial, în stăpânirea hazardului, și nu a unei prezizibilități strict raționale, calculate logic și matematic. Pe de altă parte, în orice schimbare și acțiune umană există atât avantaje, cât și dezavantaje.
 - Statul, cu toate instituțiile sale sofisticate, bine finanțate și ierarhizate, este, precum a spus-o în anul 1945 și E. Cassirer, un mit, fiind adesea incapabil în aspect național și, mai ales, internațional să soluționeze crizele existențiale ale omenirii, nominalizate anterior, plus cele ce țin de familie și moralitate. Oamenilor nu le rămâne decât să mizeze pe ceva sau cineva supranatural, transcendental și atotputernic, adică pe Dumnezeu.

BIBLIOGRAFIE

1. ARISTOTEL, Opere, în 4 volume, vol.2, *Logica*, ed. Măsli, Moscova, 1976, 685 p., ISBN: A 10501-064-004(01)-78.
2. ARISTOTEL, Opere, în 4 volume, vol. I, *Metafizica*, 549 p., ed. Măsli, Moscova, ISBN: A10501-028/ 004(01)-76.
3. ARISTOTEL, *Despre suflet*, Opere, în 4 volume, vol.1, ed. Măsli, Moscova 1978, 685 p., ISBN: A10501-064-004(01)-78.
4. CASSIRER, E., *Filosofia formelor simbolice*, vol. II, *Gândirea mitologică*, <http://yanco.bib.ru/gum.html>, 2006, 257 p., ISBN: 5-7914-0023-3.
5. Cușcă V., *Ontologia limbajului*, articol, conferința științifică națională cu participare internațională *Probleme ale științelor socioumaniste și modernizării învățământului*, vol. III., 6p., UPSC, 25 martie 2022, ISBN: 978-9975-46-652-3.
6. ESCHIL, *Tragedii*, ed. *Literatura artistică*, Chișinău, 1977, 287p., ISBN: E 70600-219/M756(12)-77-296-75.
7. HOMER, *Iliada*, ed. *Literatura artistică*, Chișinău, 1978, 347p., ISBN:70704-1/M756 (12-78)-30974.
8. NOICA C., *Spiritul românesc în cumpătul vremii, șase maladii ale spiritului contemporan*, ed. Univers, București, 1978, 161p.